

nevelés hathatósabb módját. Az az idealizmus igazi amerikai productum, mert alapjában véve gyakorlati is. Téved, a ki azt hiszi, hogy az imént ismertetett vélemények minden praktikus érték nélkül valók. Elvégre is, mi a gyakorlati cél? Csak az, a mely elérhető. Ha ez a kriterium nincs meg benne, merő elméletté fajul. Az iskola olyan feladatra vállalkozzék, a melyet megbír. Csak elfogult elme állíthatja, hogy ez nem a gyakorlat principiuma. Az amerikaiak, midőn állítják, hogy az iskolában nem kell a beszédtanítást végső czélnak tekinteni, kiválóan gyakorlati felfogást tanúsítanak. Mi, a kik azt kívánjuk, hogy igen is meg kell tanítani beszélni, bizonyosságot teszünk róla, hogy nincs praktikus érzésünk.

Mi a Columbus tojását a maga ideális mértani felületén gurítjuk ide-oda, az amerikaiak rövidebben bánnak vele: behorpasztják.

(Szeged.)

BARTOS FÜLÖP.

HIT-ERKÖLCSI SZEMPONT AZ ELEMI ISKOLAI TANTERV REVISIÓJÁHOZ.

Bármi legyen a nevelés terén azon általános irányzatnak kifejező formája, mely az emberi lélek nyugodt, öszhangzó fejlődését előmozdítani van hivatva, más szóval: bármily nevelési rendszert és elméletet fogadjunk is el, annyi bizonyos, hogy annak oly egységet kell képviselnie, mely úgy az értelemnek, mint a hit-erkölcsi résznek párhuzamos fejlődését elősegíti. Mennyit vehet ki ebből az elemi iskola? Ha feleletül azt mondjuk, hogy a becsületesség, vallásosság, józan gondolkozás és hazafiság mind szükséges erénye az embernek, akkor oly elemeket jelöltünk meg, melyek az öntudat egységének legközvetlenebb részei és a melyekből az elemi iskola is bátran alkothat czélt és bátran formulázhatjuk a választ úgy, hogy az elemi iskola czélja nem lehet más, mint becsületes, józan gondolkozású, vallásos honpolgárt nevelni. Ez elemek közül melyiket tartjuk fontosabbnak? Egyiket se, de annyi bizonyos, hogy a vallás-erkölcsi szempont előttünk igen komoly czél kell hogy legyen, már csak azért is, mert a lélek egyensúlyának egyik fele, más felől azért, mert a népiskolai tanuló épen akkor siklik ki kezünk alól, a mikor erkölcsi valójának alakulása új phasisba lép, s még habozik azon erkölcsi formával szemben, melyet jellemének fel kell vennie. Míg ezzel szemben értelmi része sokkal kedvezőbb fejlődési kilátások előtt áll, mert az évek szaporulatával a változás mindig egy fejlődő foksorozatot mutat, elméje mindig actióban van, mely biztos haladást hoz eredményül. A hit-erkölcsi szempont tehát nem annyira lényegénél, mint inkább azon körülménynél fogva kell, hogy különös méltatásban részesüljön, mert az iskola

hatásának megszűnésével nélkülöznie kell a szükséges fejlesztő tényezőket. Ennek legtermészetesebb következése az kell hogy legyen, hogy épen azért, mert az erkölcsi rész a visszafejlődés megakadályoztatásávégett lassúbb, mélyebb és kitartóbb fejlődést követel, az elemi iskola a rendelkezésére álló rövid idejének arányában annál inkább több és nagyobb gondot fordítson a vallás-erkölcsi nevelés céljára.

Ha tehát az erkölcsi és értelmi rész között mégis lehet választani, azt nemcsak a jelzett körülmények, de objectiv szempontok is követelik, hogy a vezető szempontul szolgáló vallás-erkölcsi nevelésnek elsőbbséget adjunk. Az erkölcsi szempont vezető szerepe mellett a lélek öszhangja nem lesz kockáztatva, nem félhetünk attól, hogy az erkölcsi rész elnyomja az értelmi elemet, sőt ennek kialakulását maga után vonja, nélküle meg nem élhet, hiszen erkölcsi cselekedet nem is lehet érényes az értelem hozzájárulása nélkül, a miből következik, hogy erkölcsi nevelést nem csinálhatunk értelmi nevelés nélkül. Míg azonban, ha az intellectuális szempont volna a zsinórmérték és ha működésünknek súlypontja a tudásra való elősegítés lenne, akkor az erkölcsi elem útszélien marad és az értelmi elemmel való párhuzamos viszony illusoriussá válik.

És ha már az alsóbb néposztályról van szó, akkor ezen nézetünk, t. i. a vallás-erkölcsi nevelés javára dönt distinctió, még szilárdabb talajt kap. A nép a maga helyzeténél, életénél fogva legtávolabb áll az erkölcsi művelődés napjától, mely tekintetben valóságos eszkimó-életet él. Nincsenek egyleteink, köreink, testületeink, mint pl. a németeknek, a melyek a népet erkölcsi álláspontra helyeznék. Sem egyházilag, sem kulturailag nincs gondoskodás, hogy falusi népünk tisztult eszme-körhöz ragaszkodjék, mert minden jót, e tekintetben minden alkalmas eszközt csak városban halmoznak fel. Képzettebb papjaink és egyéb professzionátusok jobb életmód céljából városra gravitálnak s összes törekvésüket, használhatóságukat ezen gondolat foglalja le. Ki vezesse hát a népet, honnan kapjon már eleve erkölcsi tartalékot, mely biztosítaná lelkében a harmóniát? Szellemi táplálékot úgy is kap ő a mindennapi élet eseménytárából, de honnan kapja az erkölcsi formákat, ha e tekintetben nincs gondoskodás előbb közvetlenül az iskolában, később gyermekeik által közvetve?

Hogy a vallás-erkölcsi szempontot nagyon is komolyan kell vennünk, arra korunknak általánosan felismert veszedelmes egyoldalú értelmi irányzata is késztet, mely nem a lélek nyugodt, öszhangzó fejlődését, hanem ellenkezőleg a nyughatatlanság, erkölcsi fegyelmetlenség jelét mutatja.

Objectiv szempontok principiális definitiók, tapasztalatok, valamint a szakirodalomban, a kormány vezetői részéről és a parlamentben elhangzott kritikák tehát együttesen azt a benyomást teszik, mintha az

iskola nem fordítana kellő gondot a vallás-erkölcsi nevelésre. Vajjon lehetne-e az iskolát, vagy a tanítót egyoldalúsággal vádolni? Lehet is, nem is. Ha szemébe vetnők a súlyos vádat, rögtön fedezni tudná magát a tankönyvekkel és a mindennek forrását tevő tantervvel. És csakugyan tantervünk nem tiltja ugyan a vallás-erkölcsi nevelést, de ezen szempontnak szükséges érvényesülésére nem is adja meg sem a teret, sem az időt, sem az eszközöket. A tanterv pozitív része csakis az intellektuális czélnak kedvez s az erkölcsi szempontnak a mindig félre magyarázható, szűkíthető, rugalmas negatív félével kell beérnie. Positív intézkedésének a jele csakis abban a két órában nyilvánul, melyet a vallás-erkölcs tanítására rendel, minden egyéb, ú. m.: idő, tantárgy és eszközök, csakis a reális tárgyak, tehát az értelem művelésére rendeltetett. Aztán gondoljuk meg jól, hogy ezen két óra sincs jól felhasználva tárgyilag, de különösen methodikailag. A kivételeket leszámítva, hitoktatóink nem nevelnek, hanem csak tanítanak. Tárgyaikat úgy adják elő, hogy az nemcsak az elmét érdekli, de ott is marad a szívre való minden vonatkozás nélkül. Az érzelmek felkeltése helyett a fősúlyt ők is arra fektetik, hogy a tanított anyagot az értelem minden áron visszaadja és a hitérzelemből ismereti elemet csinálnak. Soha sem nézik azt, hogy vajjon a lélek megfelelőleg alakult-e a tett befolyásnak, vajjon felvette azt az erkölcsi formát, melynek csak eszköze volt a reproductív életű morális lecke, e helyett azt vizsgálják, vajjon tudják-e az eltanított leckét. Ez nem vallás-erkölcsi nevelés, hanem csak tanítás.

Jogosan kérdezhetjük tehát, hol érvényesüljön ez a fontos szempont? Talán a számtani, földrajzi, vagy a természetrajzi órák alkalmával? Még ha volna is bennünk akkora műveltség, mely bennünket a körülmények és a helyzet urává tenni segítene, és ha volna is bennünk akkora művészi képesség, mely magasabb szempontoknak hódol, ezen tárgyaknál akkor sem követhetné tanításunkat a vallás-erkölcsi nevelés, mert megfelelő elemek hiányában nem ad erre alkalmat s ha adna is, ezt felhasználni nincs időnk. Talán hát a történelmi óráknál hathatunk erkölcsi célból? A tantervnek is van egy utalása, melyben figyelmeztet, hogy a történelem tanításának a vallás-erkölcsi nevelés legyen a főczélja. Szó nélkül, de csak egyoldalúlag, abban az irányban ugyanis, melyet a nemzeti vonás ápolásának neveznek. Ámde a történelem tárgyi része is nagyon sok, másfelől a szokásosan feltüntetett történelmi alakok és események mozgatója rendszeren csak egy-két motivumon fordul meg, a mit hazafiságnak, esetleg bátorságnak, vagy vitézségnek nevezünk, mindezen erények ápolása még nem teszi a vallás-erkölcsi nevelést. Azt is gondoljuk meg, hogy az elemi iskolai történelem csak rövid-kivonatos, az erkölcsi eszmék hirtelen előállók, kifejlődésük nem lehet elég megragadó és szemléltethető. Kétségessé teszi a hatást az is, hogy a történelemben

oly erkölcsi eszmék jutnak kifejeződésre, melyekkel való azonosodást a gyermektől nem követelhetjük, mert akkor saját korát kellene megelőznie.

Bizonytalan e tekintetben minden azért, mert általában a történelem anyagát nem az erkölcsi nevelés sajátos, hanem a tárgy szempontjai szerint rendezik és adják elő, benne nem az erkölcsi, hanem a történelem tárgyi szempontjai érvényesülnek, itt sem juthat megérdemelt kifejezésre az erkölcsi cél. Talán az olvasási órák adnának keretet, az olvasási tárgyak adnának anyagot és ezeknek tárgyalása eszközt az erkölcsi cél számára? A mai olvasó könyvek csak tankönyvek, mely sem a vallási, sem az erkölcsi, sem a nemzeti szempont számára, hanem a földrajz, természetrajz, természettan, szóval a reális tudományok érdeke szerint van szerkesztve és csak tíz százalékát lehet e tekintetben felhasználni. Még marad egy kis tér, a hol a hiterkölszi szempont meghúzódhatik a többi tárgyak üldözése elől, az a kevés kis idő, melyet a tanítás megkezdése előtt és a szünetek alkalmával kapunk. Mire használhatja fel ezt az időt a tanító. Egy jó tanító ekkor intézi el azon ügyeket, melyek panasz képen a gyermekek részéről felmerülhetnek. Büntet tehát, esetleg jutalmazhat. Szóval fegyelmez. Hát a fegyelmezés erkölcsi nevelés-e? A ki a fegyelmezésben erkölcsi nevelést lát, az épen azt hiszi, hogy a vad csemete is megnemesül, ha a beoltás helyett galyait mindegyre nyesegeti. Még van egy eszköz, mely a vallás-erkölcsi nevelés szolgálatára áll: a tanító képzettsége. Igaz, hogy egy jó tanító pótolhatja a tanterv e nemű hiányosságát, de a mit e tekintetben mintegy lopva a véletlen esetek alkalmával tehet, az nemcsak hogy nem elég, de nem is erkölcsi nevelés. Sietve teszszük azt is, mert a tantervnek intellectuális szempontból tett präcis intézkedése, ennek szellemében készített és feldicsért tankönyvek, az egyes iskolák között való versengés, a hivatalos látogatás intentiója, valamint a közfelfogás együttesen egy oly collectiv jelenséget alkotnak, melynek nyomása alatt kénytelenek vagyunk időnknek, eszközeinknek 90 százalékát az értelmi nevelés számára felhasználni.

Tagadhatatlan, hogy az erkölcsi nevelés tekintetében elszórva tett apró-cseprő eljárásunkból verődik össze ugyan egy bizonyos szellem, de ez csak iskolai szellem, mely feszélyezhet, korlátozhat, de ez nem kialakult forma, nem erkölcsi érzelem. Tagadhatatlan az is, hogy egy hivatását szerető, jó tanító sokat pótolhatja a tanterv indolentiáját, a mely e tekintetben mindent a tanítóra bízott. De hát miért nem bizta reá épen az intellectuális érdeket és az erkölcsi nevelésből csinált volna célát és ennek szolgálatára szervezte volna az iskolákat, vagy legalább a kettő között osztotta volna meg az iskolát? Én hiszem, hogy teszünk és hatunk erkölcsi tekintetben is, de ki állítja azt, hogy e részben épen annyit működünk, mint intellectuális szempontból, ki állítja, hogy az erkölcsi nevelés részünkről ép oly komoly méltatásban részesül, mint az

értelmi szempont? és ki tagadja azt, hogy egész tanítói életünkben nem a tanterv kifejezett intellectuális céljának pressiója alatt állunk? Ez az egyoldalú cél dominál az iskolában, ennek a célnak adunk kifejezést: az évi vizsgálatoknál, a hivatalos látogatáson sem azt kérdik, hogy vajjon a tanítványok jók-e, erkölcsösek-e, vallásosak-e, hanem azt, hogy mit tudnak.

De nem áll a tanterv az erkölcsi nevelés szolgálatában azért sem, mert az erkölcsi nevelés az érzelmek kialakításából áll. Ezzel szemben mi a közfelfogás? Az, hogy az erkölcsi nevelés útja az értelem, anyaga az erkölcsi képzetek és fogalmak, eszköze a tanítás, illetőleg az analitika.

Kathedrális hittani és erkölcsstani magyarázatokra gondolnak, az ide vágó képzetek és fogalmak bonczolgatásával vélik elérni a célt, mint a hogy Herbart és követői ajánlják a gondolatközök betömésére irányzott fogalmak és képzetek analysisét. Az erkölcsi fogalmak nem intellectuális eredetűek, mint pl. valamely elv, vagy axioma, azzá csak a XVIII-dik században szárnyra kapott és a jelen korunkban még vakmerőbbé vált philosophia tette, mely mindent analysis alá veszen, a morálból etikát csinált úgy, miként a hitből dogmagyűjteményt és tudományt. Valamely erkölcsi fogalom épen olyan elvont kép, mint bármely fogalom. Minden fogalom valamely tárgynak, vagy dolognak felel meg és jól tudjuk, hogy csak annál tisztább, mennél inkább sikerült a dolgot szemléltetnünk. A dolgot nem a fogalmából, ismertetjük, mint tették a scholasticismus korában, hanem annak szemléletéből. Az erkölcsi fogalmak analysise tehát csak tisztán elméleti munka, melyből lehet tudomány, lehet etika, egyéb nem. Az erkölcsi nevelésnek nem a fogalmakkal van dolga, hanem a fogalmaknak megfelelő dologgal, az erkölcsi érzellemmel. Az analysis s ennek tere a tanítás, vagy a formális fokozat tisztázhat fogalmakat, teremthet újakat, de a nevelés érzelmeket kelt és alakít ki. Az erkölcsi nevelésnek nem eszköze a tanítás. De hát kérдем végre is, hogy erkölcsi nevelés céljából a gyermeknek fogalmakra, vagy pedig a fogalmaknak megfelelő érzetekre van szüksége? A Herbart követői az elöbbitől várnak eredményt és ezért kénytelenek vagyunk azt scholasticusnak tartani, mert nem szemléleti, csak tanítás és nem nevelés és érzetek keltése helyett fogalmi elemekkel operál. Ha elfogadjuk is Herbartnak az axiomáját, hogy nevelve kell tanítanunk, nem fogadhatjuk el az alapot, mely közös forrást és közös eszközt ad az értelmi és erkölcsi alakulatoknak. Az analysis nem is az elemi iskolába való, mert e módszer a tudományok elméleti eszköze, mely épen ezért a gyermektől nem is várható tudományos érdeklődést és kutatási szomjot tételez fel.

Ha tehát a morál velünk született valóságban épül fel és érzeti alapon alakul ki és ha erkölcsi tekintetben a nevelésnek magával a dologgal és nem a róla elvonható fogalommal van dolga, bizonyos, hogy

nem tudunk csinálni erkölcsi nevelést sem fegyelmezással, sem magyarázatásokkal, sem azon apró-cseprő eljárásokkal, kitérésekkel, melyekre más eszközöknek hiányában és tantervünk indolentiája folytán utalva vagyunk. Nekünk erkölcsi érzeteket kell keltenünk, olyan módon, mint a hogy az élet kialakítja az emberben a türelmet. A türelem erényét még valahogy be tudnók mi is vinni tanítványainkba természetes úton, de hogyan vessük el pl. a lemondás, az emberszeretet, a nagylelkűség stb. érzetének a magvát? Ahhoz, hogy mindezek természetes úton, a való tények által nyerhessenek kivittelt, nincs időnk, ide mesterséges eszközök kellene: a való élet és való tények reproductiója. De kell mindenek előtt azon tudat, hogy a vallás-erkölcsi cél egy hajszállal sem maradhat az intellectuális cél mögött. E tudatból szálljon ki és borítsa el az egész iskolát, tanításunkat sőt a tankönyveket a céltudatos erkölcsi szellem. Aztán legyen kifejezett eszközünk, egy reproductiv olvasó könyvünk, melyekben csakis valamely erkölcsi indokon alapuló népies olvasmányok, elbeszélések, józú történetek, bibliai közhelyek lennének felvéve. Mindezekben valamely morális eszme tevőlegesen éljen, hasson és cselekedjék, hogy a tett és megragadó hatásban az érzélem magva elhintődjék a lélek talajába. Érdekes elbeszélések kellene, melyekben egy-egy mintajellem, egy-egy példát nyújtó becsületes lélek domborodik ki a tanuló lelki szeméi előtt. Az érzelmeket keltő való életet csakis így lehetne pótolni az olvasó könyvek erkölcsi tartalmával, melyek vallás-erkölcsi célból éppen olyan hivatással lennének felruházva, mint a reális tankönyvek az értelem művelése céljából. Egy ily szellemben és tartalommal szerkesztett olvasó könyvhöz még sok más remény megvalósulását lehetne kötni, pl. a népre is átragadható olvasási kedv felélesztését, a mely mindeddig csak idea volt. Jelen olvasó könyveinket száraz tartalmuk miatt tanulóink nem olvassák.

Ezen olvasmányok tárgyalása külön erkölcs-tani órát tennének ki.

De kell, hogy mindenek előtt a jövő tanterv járjon e tekintetben elől. Ugyanis mondja ki a tanterv, hogy:

Az elemi iskola a vallás-erkölcsi nevelést főcéljának tartja. Szabjon a vallástani órákon kívül külön erkölcs-nevelési órákat. Követelje meg a tankönyveknek is ezen szellemben való szerkesztését. Az olvasó könyveket a reális tartalmi rész teljes mellőzéseivel csakis a hit-erkölcsi szempont érvényesítésére rendeztesse be.

(Kolozsvár.)

FEKETE ANTAL.